

INTEGRATIONSVRKET

INT-23-05-103

Förtryckta flickor i patriarkala miljöer. Insatser mot »hedersrelaterat våld« i tre länder

Denna text utgör en förkortad och populariserad översättning till svenska av studien: *State policy, strategies and implementation in combating patriarchal violence, focusing on "honour related" violence*, av dr Suruchi Thapar-Björkert

Förtryckta flickor i patriarkala miljöer. Insatser mot »hedersrelaterat våld« i tre länder

Integrationsverkets stencilserie 2007:03

© Integrationsverket 2007

ISSN 1651-5676

Integrationsverket
Box 633
601 14 Norrköping
www.Integrationsverket.se

Grafisk produktion och tryck: Elanders AB 2007

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning	7
Resultat i en större studie	7
Från privatsak till politik	7
Ökad medvetenhet	7
Även kvinnor delaktiga i patriarkala våldsmönster	8
Kvinnor oftast drabbade	8
Skyddat boende ingen långsiktig lösning	8
Det handlar om mänskliga rättigheter	9
Lägesrapport Sverige	10
Föreläste i riksdagen	10
Offentliga initiativ efter mord	10
Vad är hedersrelaterat våld?	11
Definitionen fick kritik	11
Ny bredare definition	11
Socialstyrelsen preciserar begreppet	12
Hur tänker polisen?	12
Sara-modellen framgångsrik	12
Hur resonerar praktikerna?	13
”Problemet har funnits i årtionden”	13
”Flickorna behöver mer vård än vi ger dem”	14
Mellan två kulturer	14
”Det handlar om ett hedersrelaterat <i>liv</i> i vardagen”	15
Kulturkrock ingen ursäkt	15
Hur vanligt är det hedersrelaterade våldet?	16
Stort mörkertal	16
Utsätts homosexuella för hedersrelaterat våld?	17
Kvinnoorganisationernas engagemang	17
Otillräckligt stöd utanför institutionerna	18
Statligt stöd mot hedersvåld	18
Allt mer riktat stöd	19
Stöd till skyddade boenden	19
Regeringsröster	20
Skärpt lagstiftning	20
Ett nationellt kunskapscentrum	20
Manlig mobilisering	21
Rädsla för assimilation ett hinder	21
Ringar på vattnet	21
Lägesrapport Storbritannien	23
Lever isolerat	23
Definition saknas	23
Särskild lagstiftning efterfrågas	24
Svårigheter med avgränsningar och statistik	24
Förknippat med förtryck och diskriminering	25
Förknippat med sexualiteten	25
Tvångsäktenskap stort problem	25
Särskild grupp arbetar med hedersrelaterat våld	26
Muslimskt arbete för kvinnors rättigheter	26
Lägesrapport Turkiet	27
Semse Allaks öde väckte debatten	27
Mildare straff vid »provokation”	27
Kampanj för kvinnors mänskliga rättigheter	28
Förekommer i hela samhället	28
Utbildning i mänskliga rättigheter	28
Socialarbetare sprider budskap	29
Hårdare tryck efter 11 september	29
Omfattningen oklar	29
Skydd och hjälp behövs	30

Ekonomiskt stöd från Sverige	30
Männens roll i arbetet	30
Dialog med våldsutövarna?.....	31
Mer läsning	32

Förord

Integrationsverket initierade för några år sedan ett projekt med Tema Etnicitet, Linköpings universitet. Huvudsyftet med projektet *State policy, strategies and implementation in combating patriarchal violence, focusing on "honour related" violence* med Dr. Suruchi Thapar-Björkert, Linköpings universitet som författare, var att i ett jämförande perspektiv öka förståelsen av hedersrelaterat våld i tre länder, nämligen Sverige, Storbritannien och Turkiet. Projektet avslutades under hösten 2006 och resulterade i en rapport som finns i sin helhet på engelska.

Syftet speglas inledningsvis i rapporten genom en analys av hur hedersrelaterat våld definieras och förstås i de tre aktuella länderna. Därefter identifieras förekomsten av hedersrelaterat våld och slutligen analyseras statens ansvar och initiativ för att bekämpa det hedersrelaterade våldet.

Dr. Suruchi Thapar-Björkert, Tema Etnicitet vid Linköpings universitet är författare till rapporten, och docent Erik Olsson vid samma institution har medverkat i kvalitetssäkringen. På Integrationsverket har analytiker Erika Sallander och biträdande avdelningschef Christer Gustavsson ansvarat för studien.

Norrköping i mars 2007

Lena Bernström
T.f. generaldirektör

Abdullahi Aress
Avdelningschef, Analysavdelningen

Inledning

Varje år dödas tusentals kvinnor och flickor runt om i världen för att de har »vanärat« sin familj. Gärningsmannen är alltid någon från den egna släkten.

Detta slag av »hedersrelaterat våld« förekommer i länder som exempelvis Turkiet, Indien, Bangladesh, Pakistan, Storbritannien, Jordanien, Brasilien, Egypten, Ecuador, Israel, Marocko, Sverige och Uganda.

Till skillnad från vad många tror följer inte heders- och skamtänkandet, som brottet får sin näring ur, några klassgränser. Det är inte begränsat till fattiga analfabeter i avlägsna bergsbyar, utan förekommer också bland högutbildade familjer i storstäder.

Resultat i en större studie

Materialet i den här skriften är hämtat från Integrationsverkets rapport *State policy, strategies and implementation in combating patriarchal violence, focusing on 'honour related' violence*.

Författaren, dr Suruchi Thapar-Björkert har jämfört synen på och forståelsen av hedersrelaterat våld i tre länder: Sverige, Storbritannien och Turkiet, med huvudfokus på tre frågor:

- Hur definieras »hedersrelaterat våld« i de tre olika länderna?
- Hur vanlig är denna våldsform?
- Vilket ansvar har staten och vilka initiativ görs på statlig nivå för att bekämpa detta våld?

Från privatsak till politik

Länge hävdade alla de tre staterna att det inte fanns bevis för att hedersrelaterat våld förekom i just deras länder.

Det har också funnits en tendens från statligt håll att betrakta denna typ av våld som en »privatsak«, som ingen utomstående ska lägga sig i.

Det faktum att både Sverige, Storbritannien och Turkiet länge undvikit att befatta sig med och markera mot detta slags våld, har uppfattats som om det vore sanktionerat av myndigheterna.

Dessutom har hedersrelaterat våld undantagits från vad som anses vara kränkningar av de mänskliga rättigheterna och institutionerna har ofta antagit ett anti-feministiskt, anti-utvecklings- och icke-politiserat perspektiv på denna sociala fråga.

Ökad medvetenhet

Men under det senaste decenniet har det skett en påtaglig förändring. Morden på Rukhsana Naz i Storbritannien (1998) på Fadime Sahindal i Sverige (2002), och Semse Allak i Turkiet (2002) har fungerat som väckarklockor.

I dag erkänns och debatteras hedersvåldet såväl bland allmänhet som på statlig nivå i samtliga tre länder.

Även kvinnor delaktiga i patriarkala våldsmönster

Männens roll i det hedersrelaterade våldet är fortfarande en mycket omstridd fråga.

Hedersvåldet utövas visserligen av enskilda individer, men de är alltid medlemmar av en samhällsgrupp vars sammanhållande kitt till stor del handlar om skam och heder.

Ojämlighet och maktskillnader i ett samhälle främjar alltid förtryck och våld och genomsyrar *både* mäns och kvinnors vardagsliv.

Att påstå att hedersvåld utövas och upprätthålls enbart av män är därför en förenkling av ett mycket mer mångfasetterat problem.

Också kvinnor som lever inom dessa patriarkala miljöer, kan vara delaktiga i hedersbrott. Det är inte vanligt att de själva begår hedersmord, men de kan fungera som angivare och uppmuntra och stödja ett dödande.

I hederskulturen är det männens ansvar att försvara och förvalta familjens heder – och att vid behov agera bödel.

Men också män kan mördas i hederns namn, och precis som kvinnor kan de tvingas gifta sig med någon som familjen valt ut.

Kvinnor oftast drabbade

Även om alla som lever i en hederskultur på ett plan är offer för heders-tänkandet, så är det i den rådande könsmaktsordningen framför allt kvinnor som drabbas av dess konkreta uttryck – just för att de är kvinnor.

Kvinnohus och andra tillflyktsplatser förväntas vara säkra fristäder för de utsatta.

Denna skyddsåtgärd kan rädda liv, men den förändrar inte hotbilden utanför de skyddande väggarna. I kvinnornas hemmiljö finns fortfarande de släktingar, som anser att de måste återupprätta familjens heder genom att straffa kvinnan som dragit skam över sig och släkten.

Skyddat boende ingen långsiktig lösning

Det är en extrem och smärtsam lösning att för gott tvingas lämna sitt hem och sin familj. Skyddat boende borde därför aldrig behöva vara en permanent lösning.

Det enda som i längden kan skydda dessa kvinnor är att klyftan mellan deras livsstilsval och den egna gruppens förväntningar överbryggas.

Vägen dit är ännu lång, även om debatten om hedersrelaterat våld är i utveckling, liksom arbetet med att bekämpa det.

En konkret svårighet är dock att det inte finns en gemensam internationell definition av själva begreppet.

Det handlar om mänskliga rättigheter

Det vanligaste sättet att se på hedersvåld är att betrakta det som en genus-baserad typ av våld som utövas i vissa starkt patriarkala kulturer.

Men en alltför stark fokusering på själva våldshandlingarna eller på någon särskild kultur, avleder uppmärksamheten från kärnfrågan, som gäller den rådande genus- och maktordningen.

Ett mer konstruktivt sätt kan vara att betrakta hedersrelaterat våld som överträdelser av de mänskliga rättigheterna – det gör man när det gäller andra sorters kränkningar och våldsformer.

Med det perspektivet skulle det kunna vara lättare att få till stånd en dialog mellan alla berörda; offer och gärningsmän som lever under hedersnormen, organisationer som bekämpar den och myndigheter som har att se till att landets lagar efterlevs.

Lägesrapport Sverige

Den 21 januari 2002 dödades den 26-åriga svensk-kurdiska kvinnan Fadime Sahindal av sin far. Mordet skedde inför hennes mor och hennes två systrar, och var kulmen på flera års hot och våld från manliga familjemedlemmar.

Orsaken var Fadime Sahindals önskan att leva ett självständigt liv. Hon hade förälskat sig i en svensk man. Detta skändade familjen Sahindals heder, och Fadime Sahindal måste antingen ge upp sin kärlek eller dö.

Föreläste i riksdagen

Fadime Sahindal, som fötts i en liten by i de kurdiska delarna av Turkiet, hade kommit till Sverige i början av 1980-talet. Hon hade tydligt markerat för sin familj att hon ville leva med den svenske mannen. Hon hade deltagit i tv-program där hon berättat om sitt ställningstagande och vilka risker det medförde för henne. Hon hade också föreläst i riksdagen under rubriken »Integration på vems villkor?«. Där hade hon berättat om de hot som hennes bror utsatt henne för och dömts för 1998. Domen mot brodern hade skapat rubriker i svensk massmedia, något fadern under rättegången sade sig ha mått dåligt av. Fadern erkände mordet omedelbart och hävdade under rättegången att han hade gjort rätt: Han hade gjort det för att skydda familjens och släktens heder. I rättsalen satt sex medlemmar från släkten Sahindal från Turkiet, vars närvaro försvårade för modern och systrarna att vittna.

Offentliga initiativ efter mord

Mordet på Fadime Shanidal blev en väckarklocka. Fanns det, frågade sig allt flera i samhället, grupper där man begick kollektivt våld mot unga kvinnor i hederns namn?

Den dåvarande regeringen reagerade och presenterade bara en månad efter mordet dokumentet *Regeringens insatser för utsatta flickor i patriarkala familjer*. Där används termen »hedersrelaterat våld«. Därefter har regeringen satsat resurser på att förstå hur detta våld fungerar, på att skydda de kvinnor som är i akut fara, liksom på långsiktiga förebyggande insatser.

Åtgärderna har utförts på länsnivå och på kommunnivå, ofta genom ideella kvinnoorganisationer som anordnar skyddat boende för utsatta kvinnor, eller genom privata vårdföretag.

Men trots att initiativen varit många och det har satsats ganska stora resurser är det svårt att säga vilken effekt insatserna har haft, eftersom människor fortfarande utsätts för hedersrelaterat våld i Sverige. Den preventiva verksamheten har präglats av viss oreda. Man har inte alltid vetat vilka åtgärder som är de mest verksamma. Denna ovisshet har sina rötter i själva begreppet »hedersrelaterat våld«. Vad är det egentligen?

Vad är hedersrelaterat våld?

Till en början kom diskussionen i Sverige att handla om kultur och etnicitet. Det som hänt Fadime Sahindal och andra sades vara tragedier som uppstod i vissa kulturer, främst i delar av Mellanöstern men även i Pakistan och Indien. Där ses kvinnor i vissa familjer och i vissa samhällen som bärare av familjens heder. Genom att självständigt hävda sin rätt till sin kropp eller rättigheten att själv välja livspartner kränker kvinnan denna familjeheder och måste därför bestraffas. Särskilt vanligt trodde man att synsättet var i fattiga kulturer med lågutbildade medlemmar. Den förra regeringen menade att våldet uppstår i »starka patriarkala familjer«.

Definitionen fick kritik

Denna snäva definition av begreppet mötte snart kritik, inte minst från den socialdemokratiska regeringens integrationsutredare Masoud Kamali som ansåg att det var rasistiskt att peka ut våldet som en kulturyttring inom vissa etniska grupper. I Sverige finns pedofili, är det ett uttryck för svensk kultur? frågade utredaren.

Även vissa av de ideella organisationer som arbetade med att hjälpa utsatta kvinnor vände sig mot definitionen. Det går i själva verket inte att skilja det våld som Fadime Sahindal utsätts för från det våld som män utövar mot kvinnor dagligen i Sverige och i alla andra länder, ansåg kritikerna. Hedersrelaterat våld är en variant av mäns våld mot kvinnor, och mot andra män, vilket sker dagligen över hela världen. Det handlar om samma slags våld, menade man. Grunden till detta våld är mäns strukturella överordning mot kvinnor, det som brukar kallas för könsmaktsordningen, ansåg kritikerna. Och våldet behöver inte heller bestå av fysisk misshandel eller mord. Även tvångsgifte och annat tvång kunde betecknas som hedersrelaterat, liksom påtryckningar att kvinnan ska leva på det ena eller det andra sättet. Allt är våld och har samma orsaker.

Ny bredare definition

Den dåvarande regeringen tog till sig denna kritik och började efter hand att använda en bredare betydelse av begreppet. Man ansåg nu att hedersrelaterat våld var ett bland många uttryck för manligt våld mot kvinnor och man betonade att det inte kunde knytas till någon speciell kultur. Istället för »starka patriarkala familjer« talade man nu om »patriarkalt våld«. Regeringen erkände också att mäns generella överordning gentemot kvinnor var en grundorsak till det så kallade hedersrelaterade våldet.

Men om hedersrelaterat våld är som vilket annat våld som helst mot kvinnor, så blir det svårt att ingripa mot det och hjälpa de som riskerar att drabbas. De flickor som utsätts för hedersrelaterat våld är ofta osynliga i samhället. Förövarna skyddas av ett slutet kollektiv som gör det svårt för polisen att utreda brotten. Våldets speciella karaktär gör det också svårt för myndigheter och andra att förebygga det. Vilka sociala myndigheter ingriper när familjen bestämmer att en ung flicka ska flytta hem till sin morbror? Lagen säger till och med att de sociala myndigheterna ska använda sig av det närmaste nätverket när man ska lösa ungas sociala problem. Men vad händer om det närmaste nätverket är en del av hotbilden?

Socialstyrelsen preciserar begreppet

Bristen på en klar definition blev tydligt bland de organisationer som skulle genomföra det arbete som regeringen avdelat särskilda pengar till. Kritiker menade att de organisationer som fick pengar ibland fick det därför att de valt att använda rätt betydelse av begreppet, snarare än att de tycktes föreslå de bästa projekten.

Länsstyrelsen i Stockholm och Socialstyrelsen började åter precisera betydelsen av begreppet. Socialstyrelsen förklarade, bland annat, att det hedersrelaterade våldet skulle vara:

- 1) planerat
- 2) ett kollektivt beslut eller utövas med kollektivets goda minne
- 3) att förövarna skyddas av resten av familjen eller kollektivet
- 4) att våldet är ett sätt att kontrollera kvinnornas sexualitet; det vill säga det riktar sig mot kvinnor från det att puberteten inträder och för resten av livet
- 5) att våldet även kan rikta sig mot pojkar som försöker skydda den flicka eller kvinna som inte vill foga sig
- 6) att våldet kan vara psykologiskt och fysiskt.

Socialstyrelsen förklarade också att även pojkar och män kan utsättas för det hedersrelaterade våldet, om de inleder förhållanden eller gifter sig med kvinnor som familjen inte accepterar. Likaså kan även kvinnor i vissa fall utföra våldet. Socialstyrelsen anser också att tvångsgifte kan vara indirekt våld av hederskaraktär.

Socialstyrelsen förklarade att religion, etnisk tillhörighet, klass eller invandring i sig inte skapar hedersrelaterat våld. Däremot varnade Socialstyrelsen för att om en etnisk grupp eller ett kollektiv, med en patriarkal kultur, utsätts för isolering så ökar det risken för att hedersrelaterat våld ska uppstå.

Hur tänker polisen?

Också polisen hade svårigheter med regeringens breda definition. Rikskriminalens expert Kickis Åhré Älgamo beklagade sig över att polisen på länsnivå inte förstod vad hedersrelaterat våld var för något. För att förstå vad det handlar om måste man, enligt Kickis Åhré Älgamo, inse att det i västerlandet är individen som är samhällets minsta enhet, medan det i andra kulturer är familjen. Åhré Älgamo såg också en skillnad i våldet bland hög- och lågutbildade. I lågutbildade familjer tog våldet mer direkt fysiska uttryck, medan det i högutbildade familjer kunde ske i dolda former, till exempel att flickor som bröt mot mönstret skickades utomlands över sommarlovet för att sedan aldrig komma tillbaka hem.

Sara-modellen framgångsrik

Länspolisen i Eskilstuna är en polismyndighet i Sverige som har lång erfarenhet av att lösa brott av hederskaraktär. Redan på 1980-talet utredde polisen där ett hedersmord. En man hade rest hit från Kanada för att på familjens begäran döda sin syster. Efteråt tog mannen sitt liv. Eskilstuna-

polisen konsulteras ofta av andra länspolisier tack vare sin erfarenhet av hedersrelaterat våld. Kriminalinspektör Claes Rydgren har sin egen praktiska definition av det våld han utreder, och har utvecklat den så kallade Sara-modellen för att analysera vilka brott som är av hederskaraktär. Han säger, i sammandrag:

Om vi skulle utreda dessa brott på samma sätt som andra våldsbrott, skulle förövarna aldrig bli dömda. Vi måste titta på motiven och på möjliga medbrotslingar. Förövarna är medvetna om att dessa brott strider mot lagen och därför planerar de noggrant falska alibin, och eftersom brotten är sanktionerade av kollektivet kommer ingen att vittna. Ingen hjälp från allmänheten här inte. Därför måste vi, innan vi utreder, ta reda på om brottet är hedersrelaterat eller inte. Det är inte så lätt som att säga, som många gör idag, att allt våld är relaterat till mäns makt... man kan hålla med om det, kanske det handlar om mäns kontroll över kvinnor. Men vi kan inte stanna därvid. Vi måste gå vidare. Vi skulle aldrig kunna utreda ett brott om vi inte såg den skillnaden.

Claes Rydgren menar alltså att eftersom kollektivet skyddar förövaren så är det svårt att lösa brottet om polisen inte har kunskap om brottets speciella karaktär, och då fungerar inte den bredare definitionen. Särskilt inte som det ofta krävs av polisen att kunna peka ut mer än en gärningsman.

Hur resonerar praktikerna?

Hur tänker då de som arbetar nära offren för hedersrelaterat våld?

På den ideella organisationen Terrafem, som ordnar skyddat boende för kvinnor, har man sin åsikt klar: »Hedersrelaterat våld« är ett missvisande och felaktigt begrepp. En taleskvinna för Terrafem jämför hur svenska mäns våld mot kvinnor beskrivs som »lägenhetsvåld« eller »svartsjuket brott«. För Terrafems vidkommande spelar det ingen roll om det är en man från Kina, Argentina eller Sverige som slår sin fru. Skillnaden är vad våldet kallas, anser Terrafem. Problemet är att när vi talar om heder så riktar vi pekningen direkt mot vissa etniska grupper som muslimer, turkar, araber, kurder. Men om våldet analyserades skulle man förmodligen komma till slutsatsen att det är ungefär lika vanligt överallt, anser Terrafem. Det handlar om könsmaktsordningen, och den är densamma i alla kulturer och alla länder, menar man. Terrafem vänder sig också mot tanken att ökad integration skulle vara ett förebyggande medel mot hedersrelaterat våld. Somliga har talat om att invandrarmän ska ta körkort i svenska värderingar. Vilka är då dessa värderingar, undrar taleskvinnan för Terrafem. Det finns ojämlikhet och våld mot kvinnor även här, och de flesta kvinnor som mördas i Sverige mördas av svenska män, betonar hon.

»Problemet har funnits i årtionden«

Yuksel Said på det kvinnliga nätverket Linnamottagningen anser å sin sida att det visst finns kopplingar till kultur, religion, traditioner och segregation. Varför sker inte dessa brott i alla länder, frågar hon. Hon tycker att myndigheterna har velat fram och tillbaka i frågan och att man måste våga se problemet som det är utan att därför måla alla kurder eller iranier i sam-

ma penseldrag. Annars kan man inte skapa de lagar och vidta de åtgärder som skyddar de utsatta kvinnorna. Yuksel Said tar det så kallade Sara-mordet 1996 som exempel. Sara blev placerad hos sin farbror där hon mördades. Myndigheterna såg inget problem i placeringen, inte heller i att hon giftes bort som 15-åring. Det är en gammal praxis i socialvården att flickor som har problem hemma placeras hos sina släktingar. Många flickor har försvunnit på så sätt, säger Yuksel Said. Hon anser vidare att problemet har funnits mycket längre, men att samhället först på 1990-talet fick upp ögonen för det. Hon säger:

Det här är inte ett problem som dök upp på 1990-talet, men det är först nu vi börjat se det. Somliga har försvunnit, somliga har mördats – eller hamnat i statistiken som självmord – vi vet inte. En kollega till mig giftes bort när hon var 15 år. Hennes föräldrar kom hit som gästarbetare på 70-talet. Ingen reflekterade över att hon skickades iväg och giftes bort fast hon var så ung. Hon kom tillbaka och levde här som gift och fortsatte gå i skolan. Hennes man undertecknade alla papper istället för hennes föräldrar. Problemet har funnits här hela tiden men man har funnit en massa ursäkter för det.

»Flickorna behöver mer vård än vi ger dem«

Gryning vård AB är ett vårdföretag som erbjuder skyddat boende för kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld och som har fått ekonomiskt stöd av länsstyrelsen i Västra Götaland. Konsulten och förre socialarbetaren Karin Sant på Gryning vård, hade från början en klar bild av problemet, men ju mer hon arbetar med det, desto mer problematisk tycker hon att själva termen är. Hedersrelaterat våld är ett begrepp hon knappast älskar men hon vet inte vad hon annars ska kalla det. Begreppet förmörkar delvis dessa flickors problem. De behöver inte bara akut skydd utan mycket mer eftervård och hjälp än vad man tidigare trott. Själva föreställningen att flickorna sviker familjens heder har gått mycket djupt in i dem själva. Även om de vet att de har blivit fel behandlade så bär de med sig grundtänkandet, menar hon.

Karin Sant utvecklar resonemanget så här:

Det akuta skyddet är bara det allra mest primära. Det vi försöker arbeta med är att få dessa flickor att vilja leva. Vi talar om existensen här. De behöver långsiktig hjälp. Det hjälper dem egentligen inte att vi skyller på kollektivet – det är förstås viktigt att förklara att det inte är flickans eget fel – men det räcker inte att bara göra det och sedan säga tack och adjö och räkna med att hon klarar resten på egen hand.

Mellan två kulturer

Hedersproblematiken handlar inte bara om fysiskt våld, utan om en rad olika former av påtryckningar. De flickor som söker hjälp kanske gör det därför att de har ont i magen, har svårt att sova eller tycker att de förbjuds att göra saker som jämnåriga flickor får göra. I de situationerna kan begreppet hedersrelaterat våld stöta bort vissa från att söka hjälp. De känner inte igen sig, och är ofta skeptiskt inställda till myndigheter. På Rädda

Barnens projekt *flicka.nu* har man istället följande uppmaning på sin hemsida: »Är du en flicka som lever i dubbla kulturer och vill prata om det? Det kan vara svårt när du, som flicka, både vill tillhöra din familj och vara dig själv. Känner du dig rädd eller hotad? Här kan du vända dig till oss för hjälp och stöd.«

Genom att formulera problemet på det sättet är chansen större att man når flickorna tidigt, innan det går så långt som till mord, tror Rädda Barnen. Psykologen Camilla Salan på Rädda Barnen tror inte att våldet bara är kopplat till sexualitet som att välja pojkvän eller förlora oskulden. Det kan också handla om att flickan bär make up, eller visar sig utomhus utan slöja vilket kan generera skvaller, och att detta också kan utlösa våld.

»Det handlar om ett hedersrelaterat *liv* i vardagen«

Ahre Hamednaca, från föreningen Sharaf Hjältar som arbetar med förebyggande attitydförändring hos män med invandrarbakgrund, vill hellre tala om ett »hedersrelaterat liv« som genomsyrar många flickors vardag. De som blir utsatta för våld är endast ett fåtal som i likhet med Fadime Sahindal har modet att opponera sig mot förtrycket. Likaså anser Ahre Hamednaca, i likhet med Camilla Salan, att det finns förtryck på olika nivåer. Allt leder inte nödvändigtvis till verkställt våld.

Ahre Hamednaca, som också varit rådgivare åt den förre integrationsministern Jens Orback, anser att det är fel att blanda ihop begreppet »hedersrelaterat liv« med en allmän idé om strukturell patriarkal makt-dominans. Det är trots allt en oerhörd skillnad, förklarar han, mellan svenska kvinnor som själva kan välja om de vill utbilda sig, vem de vill gifta sig med, om de vill ha barn, som ansvarar över sin egen ekonomi. Så lever inte de kvinnor som är utsatta för »hedersrelaterat liv«. Deras liv ägs av någon annan. Och låt oss inte blanda ihop begreppen, säger Ahre Hamedanaca.

Han håller med om att det finns strukturella patriarkala krafter bakom det hedersrelaterade våldet, men att det är fel att säga att allt våld är samma sak: »...skillnaden är att när Kalle dödar Kerstin så är våldet individuellt. Han gör det själv; han är en ensam galning. Antingen har han druckit för många öl, eller så är han svartsjuk eller något annat. Han är inte utsedd av sin familj att genomföra mordet. Men hedersrelaterat våld är kollektivt, ...hela familjen sitter ner och beslutar att jag, mot min vilja, ska döda för att rädda familjens heder. Och efteråt är jag en hjälte, familjens hjälte. Men Kalle är ingen hjälte. Han är en skam.«

Kulturkrock ingen ursäkt

Hamedacna vänder sig även mot synen att det handlar om en kulturkrock. Att ta någons liv är inte förenligt med någon kultur, och han säger det trots att vissa andra med utländsk bakgrund anser att han är en som sviker sin kultur och bakgrund. Problemet när vi talar om kulturkrockar är att det tenderar att rättfärdiga handlingar som strider mot grundläggande mänskliga rättigheter. Istället för att kräva att folk anpassar sig till att respektera de mänskliga rättigheterna – vilka enligt Hamedacna är universella – så ursäktar vi dem av kulturella skäl. På den här punkten tycker han att det

svenska samhället är naivt. Sverige är ett av de länder som har kommit längst i kampen för mänskliga rättigheter. Men när inte samhället skarpare kräver att alla ska beakta dessa rättigheter så nonchalerar man Sveriges långa kamp att uppnå dem, anser Acre Hamednaca.

Han är också kritisk till Rädda Barnens åsikt att dessa flickor befinner sig »mellan två kulturer«. Det är fel, anser han, att beskriva dessa universella rättigheter, som om de vore specifikt svenska.

Hur vanligt är det hedersrelaterade våldet?

En fråga som sysselsatt såväl polis, socialarbetare som politiker är hur vanligt det hedersrelaterat våldet är. Svårigheten att mäta förekomsten hänger intimt samman med begreppsförvirringen. Hur ska man kunna veta hur många som drabbats om ingen helt och fullt kan säga vad »hedersrelaterat våld« är för något? Därför finns heller ingen konkret statistik tillgänglig i dagsläget.

En sådan statistik skulle dels behöva ta hänsyn till hur många som dödas och utsatts för våld i hederns namn, dels räkna dem som lever under hot om hedersrelaterat våld. Varken myndigheterna eller de ideella organisationer som engagerat sig i frågan har haft detta som högsta prioritet. Man har heller inte försökt identifiera grupper eller var i samhället risken för hedersrelaterat våld är störst utan i huvudsak inriktat verksamheten på att identifiera de unga som löper risk att drabbas.

En undersökning i Stockholms län som redovisats i rapporten *Rätten till sitt eget liv, 2002*, visade att ungefär 1500 till 2000 flickor är utsatta för förtryck i länet. Ungefär 15 procent av dessa flickor, 225–300, behöver konkret vård och samhällets beskydd. Man har därutöver skattat mörkertalet till tre eller fyra gånger fler än de anmälningar som tas emot av polisen. Rapporten säger att det också i vissa fall är svårt att veta när det handlar om våld eller hot om våld och när konflikterna i familjen egentligen handlar om normal tonårsrevolt.

Stort mörkertal

Däremot tror många, bland annat kriminalkommissarie Claes Rydgren vid Eskilstunapolisen, att den dolda statistiken är större än så. Alla talar om de grova våldsbrotten och de är lyckligt nog inte så vanliga, resonerar Rydgren. Men flickor är styrda att göra saker de inte vill, och förbjudna att göra sådant de vill i mycket högre grad än vad vi kan ana. De får inte gå på vissa lektioner i skolan därför att familjerna inte önskar det. De får inte träffa sina vänner på fritiden. Den lediga tid de har är ofta den tid de är i skolan. Det förtrycket finns det inte mycket skrivet om, anser Rydgren. Han menar att flertalet som befinner sig under familjens förtryck, försöker skapa ett lyckligt liv inom de ramar familjen sätter. De gifter sig med någon som valts ut åt dem, inte sällan en kusin från hemlandet som på så sätt får uppehållstillstånd. Vissa väljer också att leva dubbelliv och gör på så vis dolt motstånd.

Det finns en paradoxal risk, menar Rydgren, med att fler flickor får upp ögonen för att det finns hjälp att söka. Om de får kraft att göra revolt är det möjligt att hedersbrotten ökar i omfattning, som en reaktion – åtminstone

för en period. Men i långa loppet, skulle det förmodligen leda till förändrade attityder i familjerna.

Diskussionen om förekomsten av hedersrelaterat våld speglar svårigheterna att kvantifiera det förtryck som den som lever under rädslan utsätts för.

Utsätts homosexuella för hedersrelaterat våld?

I diskussionen om hur vanligt brottet är har flera grupper haft synpunkter.

Bland annat har representanter för homo-, bi- och transsexuella kritiserat den förra regeringen för att ha haft ett heteronormativt synsätt på hedersrelaterat våld. Denna kritik framförs bland annat i rapporten »Hedersrelaterat våld mot unga människor i relation till sexuell läggning«, som länsstyrelsen i Skåne publicerade 2004. Rapporten understryker att det inte bara är fäder som utövar makt och våld mot sina döttrar. Även kvinnor kan vara förövare och pojkar kan vara offer. Systemet har dock ofta den »arbetsfördelningen« att det är männen som verkställer våldet. Rapporten utmanar också synen att det bara är bland invandrare som hedersrelaterat våld förekommer. Unga i svenska familjer är också utsatta för förtryck på grund av sin sexuella läggning.

År 2005 bestämde den dåvarande regeringen att Socialstyrelsen skulle göra en nationell kartläggning för att få en fingervisning om förekomsten av hedersrelaterat våld, där hänsyn tas till problemen för homo-, bi- och transsexuella.

Kvinnoorganisationernas engagemang

I Sverige har olika kvinnoorganisationer sedan 1970-talet byggt upp kvinnohus och kvinnojourer runt om i landet. Några av de organisationer som driver skyddade boenden för kvinnor är Terrafem, Gryning Vård AB och Linnamottagningen.

Linnamottagningen förmedlar fosterhemsplatser till ungdomar i behov av skyddat boende. Länsstyrelsen i Stockholms län har i en rapport konstaterat att just fosterhem tycks vara en av de mer lämpliga former av boenden för målgruppen ungdomar som utsatts för hedersrelaterat våld.

Organisationen Kvinnors nätverk drev tidigare boenden i samarbete med AB Vår ljus men arbetar nu med en rådgivningsmottagning dit kvinnor är välkomna enbart för samtal.

En företrädare för Gryning Vård AB påpekar dock att de gånger de fått ekonomiskt stöd för arbete med hedersrelaterat våld har det handlat om skyddat boende, inga för några andra ändamål som exempelvis behandling som psykoterapi. Hon anser att behandling är nödvändig för att flickorna och kvinnorna ska orka återuppbygga sina liv.

Det finns en föreställning om att behandlingsansvaret åligger den kommunala sidan som socialtjänsten. Men när flickorna är här möter vi dem betydligt oftare än vad en socialarbetare kan göra. Och korta vistelser fungerar inte. Hur ska flickorna våga börja öppna sig och prata om vad de varit med om ifall de bara är här två månader? Men jag vet hur arbetsförhållandena är inom socialtjänsten. När du fått en klient placerad tar du ett djupt andetag och sätter igång med andra

uppgifter. Samtidigt finns det de som har verkligt bra metoder och följer upp flickorna. Sedan är det svårt för kommunen att en gång årligen beräkna hur mycket pengar som behöver avsättas, eftersom de saknar kunskap. Det här är ett svårt problem för alla myndigheter. Så alla måste samarbeta. Vi har exempelvis ett jättebra samarbete med polisen i Västra Götaland. För det mesta fungerar även samarbetet med socialtjänsten bra även om de inte alltid är så kunniga på området. Fast det kan vi inte begära. Ändå tycker jag att många är engagerade.

Otillräckligt stöd utanför institutionerna

Det finns enbart ett fåtal instanser som kan erbjuda stöd för flickor och kvinnor som fortfarande bor kvar hos sina familjer men som har stora problem, som exempelvis krav på äktenskap.

En anställd på Terrafem säger att organisationen har många kontakter med flickor som ringer till det skyddade boendet för att be om hjälp men som inte vågar lämna sina hem.

För många av dem är det inte möjligt att flytta hemifrån. De ringer oss för att de försöker hitta en lösning som inte existerar. Ibland vill man ju faktiskt tro att det ska inträffa ett under som löser en svår situation. Många flickor har provat strategin att om jag uppför mig och pappa respekterar mig så kanske jag kan få börja på universitet sen eller flytta till någon annan ort. Många grubblar fram och tillbaka och de blir väldigt besvikna när det som de hoppades på ändå inte inträffar. Sedan handlar många samtal om att de haft sex med pojkvännen men ska giftas bort med en annan man. Då vill de ha hjälp med att få mödomshinnan igensydd. De anpassar sig till den rådande normen. Det är inte möjligt för dem att säga att 'jag kan göra vad jag vill. Jag har rätt till min egen kropp'. På så sätt så fortsätter de att vara bärare av sin kultur och ser inget annat val.

I Stockholm finns även Orienthälsan, en privat verksamhet med multi-kulturell inriktning som har avtal med landstinget, där personalen försöker samarbeta med de berörda familjerna kring frågor som rör heder och hedersrelaterat våld.

Projektet *flicka.nu* som drivs av Rädda barnen ger unga flickor möjlighet att diskutera sina problem via e-post men erbjuder också psykoterapeutiskt stöd och rådgivning på Rädda barnens kriscentrum i Stockholm.

Statligt stöd mot hedersvåld

Ett av de första försöken att från regeringshåll beskriva hedersrelaterad problematik var beställningen av den rapport Integrationsverket producerade 2000: *Låt oss tala om flickor*. Regeringsuppdraget var att undersöka förekomsten och frekvensen av generations- och kulturkonflikter som innebär att flickor med annan etnisk eller kulturell bakgrund än den svenska sökte hjälp från samhället för att komma hemifrån eller drabbades av psykisk ohälsa. I rapporten konstaterades att bristande integration var en nyckelfaktor till förekomsten av förtryck och våld mot kvinnor och flickor i vissa familjer. Ett år senare anslogs sju miljoner till Ungdomsstyrelsen för

det tämligen opreciserade uppdraget att förbättra förhållanden för flickor. Integrationsverket har också finansierat projekt med ett mer generellt jämställdhetssyfte.

Allt mer riktat stöd

Samma år som Fadime Sahindal dödades, 2002, anslogs två miljoner kronor till stöd för »flickor i patriarkala familjer«. Det var första gången det finansiella stödet för att bekämpa hedersrelaterat våld fick en sådan riktad formulering. Myndigheter som fick del av anslaget var Socialstyrelsen, Integrationsverket, Skolverket, Stockholms stad, landets länsstyrelser, Ungdomsstyrelsen och Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund.

Detta resulterade i ett så kallat meddelandeblad från Socialstyrelsen med rubriken »Flickor som lever under tvång och hot i familjer med starkt patriarkaliska värderingar« som riktade sig bland annat till personal inom socialtjänsten. Skolverket producerade ett skolmaterial »Starkare än du tror«. Frivilligorganisationen Terrafem fick även pengar för att sätta upp en rikstäckande hjälptelefonlinje för kvinnor och unga flickor med »icke-svenskt« ursprung.

Året därpå fördelades 20 miljoner kronor till länsstyrelserna för att de skulle kunna starta ungdomshem för utsatta ungdomar och kartlägga behoven hos ungdomar som riskerade att utsättas för våld, däribland hedersrelaterat.

Bland de frivilliga organisationer som fått ekonomiskt stöd finns även invandrарorganisationer som exempelvis Irakiska kommittén för kvinnors rättigheter.

Från 2002 och fram till 2004 kom 180 miljoner att ges till olika projekt och organisationer som arbetade mot hedersrelaterat våld.

Stöd till skyddade boenden

År 2005 fördelades drygt 48 miljoner kronor till insatser för ungdomar som riskerade att utsättas för hedersrelaterat våld, bland annat till platser på skyddade boenden.

Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, IMS, som sorterar under Socialstyrelsen fick bland annat medel för att följa upp och utvärdera metoder och arbeten i länder med erfarenhet av stöd till ungdomar som utsätts för hedersrelaterat våld, som Danmark, Norge, Holland, Frankrike och Storbritannien.

Samarbetsnämnden för statsbidrag till trossamfund fick medel för att fördjupa dialogen med olika trossamfund om grundläggande värderingar i samhället och rikspolisstyrelsen fick stöd för att kunna undersöka polisens utbildningsbehov och utifrån det skapa ett utbildningsmaterial kring hedersproblematiken.

Blekinge, Kalmar och Kronobergs län har producerat skriften »Handbok i hedersproblematiken«. Liknande material har producerats av Södermanlands län och Östergötlands län, det senare länet har också skapat en särskild hemsida om hedersproblematiken. Materialet vänder sig i första hand till personal inom socialtjänst och skolor.

Regeringsröster

Den förra svenska regeringen såg hedersrelaterat våld som en samhällsfråga och anammade därför FN:s Pekingdeklaration (1995) där det bland annat slås fast att inga mänskliga rättigheter får åsidosättas för någon individ i något land genom hänvisning till tradition, sedvänja eller religion.

Under sin tid som statsråd talade Mona Sahlin om vikten av att arbeta med hedersrelaterad problematik på internationell nivå.

– I Sverige har vi gjort vissa framsteg men vi ser samtidigt att frågan måste få sin lösning på en internationell nivå. Hederskulturen känns inte vid nationsgränser, det visar antalet flickor som tvingas i väg till sina hemländer för tvångsgifte eller mordet på Pela.

I en rapport från konferensen *Att bekämpa patriarkaliskt våld mot kvinnor – fokus på våld i hederns namn*, (2004) skrev utrikesministern Laila Freivalds och integrationsministern Jens Orback att våld mot kvinnor är lågt prioriterat på de politiska agendorna världen över. De tänkte inte acceptera att denna typ av brott så ofta tystades ner och ville därför verka för att våld mot kvinnor och brott mot de mänskliga rättigheterna fördes ut i den offentliga debatten.

Skärpt lagstiftning

Den förra regeringen skärpte också lagstiftningen, som en markering mot mäns våld mot kvinnor. Regeringens proposition *Kvinnofridsreformen* som lades fram 1998 innebar en stor samhällelig satsning på kvinnor som utsattes för våld, bland annat genom ett förbättrat juridiskt skydd. En ny brottsrubricering infördes i brottsbalken – grov fridskränkning respektive grov kvinnofridskränkning.

En person kan dömas för grov kvinnofridskränkning om han utsätter en kvinna, som han har eller haft en nära relation med (en äktenskapsliknande relation), för upprepade kränkningar som till exempel misshandel, olaga hot, ofredande, hemfridsbrott eller sexuellt tvång.

Den gällande våldtäktslagstiftningen utvidgades 2005 till att ta mer hänsyn till offrets rättigheter. Nu ska bland annat förövare som drar nytta av att en person är försvarslös på grund av exempelvis berusning eller handikapp, dömas för våldtäkt. Tidigare kunde det försvarslösa tillståndet anföras som medgivande.

Den nya lagstiftningen innebär en markering att samhället ser allvarligt på våldsbrott mot kvinnor, vilket då inkluderar hedersrelaterat våld.

Ett nationellt kunskapscentrum

Den socialdemokratiska regeringen presenterade under 2006 också en rad åtgärder för att förbättra stödet till kvinnor som utsätts för våld, och deras barn. Rikskvinnocentrum omorganiserades för detta ändamål till ett nationellt kunskaps- och forskningscenter. Nationellt kunskapscentrum för mäns våld mot kvinnor, har även till uppgift att stötta kvinnoorganisationer i deras arbeten.

Manlig mobilisering

I alla länder, även i Sverige, är det främst kvinnor som arbetar med kvinnor som utsätts för manligt våld eller hedersrelaterat våld. Det är också kvinnor som uttalat sig mest om manligt våld i media och som försökt väcka uppmärksamhet kring problemen.

Ett projekt, Sharaf Hjältar (Sharaf är det arabiska ordet för heder) drivs av unga män med invandrarbakgrund. Projektet startades år 2003 på Fryshuset i Stockholm och ska egentligen inte ses som en manlig organisation utan som ett manligt projekt med syfte att arbeta för att förändra attityder kring hedersrelaterat våld och dem som faller offer för det, både kvinnor och män. De unga män som ingår i Sharaf Hjältar får utbildning i mänskliga rättigheter och ska sedan fungera som ambassadörer för ett förändrat synsätt inom sina egna grupper. Grundaren Arhe Hamednacs vision är att Sharaf Hjältar ska ses som föredömen i skolor i invandrartäta områden, där de föreläser, och att ännu fler unga män ska ansluta sig efterhand.

Rädsla för assimilation ett hinder

När Arhe Hamednacs först föreslog Fryshuset att unga män med annan etnisk bakgrund borde engageras i frågor kring hederskulturer fick han rådet att vända sig till invandrarorganisationer för att komma i kontakt med sin målgrupp. Men han var skeptisk till detta:

Många sa åt mig att det enklaste var att kontakta invandrarorganisationerna för att få kontakter bland de unga männen. Det där är skit-snack. Jag är invandrare och jag vet hur de där organisationerna fungerar. När det blir fråga om integration och »hedersrelaterat liv« så är de destruktiva. De grundar sig huvudsakligen på etnicitet och kultur. Och att olika kulturer ska bevaras. Det har blivit en fråga om identitet och den här frågan (hederskultur) är en del av det. Du kan inte bryta igenom detta. Och om du pratar med dem om kultur så kommer det jag måste bevara min turkiska kultur, jag måste bevara min eritreanska kultur och så vidare. Men alltså – vad är kultur? De hänger fast vid sina kulturer och sina språk och att dessa inte ska blandas med svensk kultur. De vill inte bli assimilerade. De vill inte vara svenskar, säger de. Om vi nu ska tala om kultur så anser jag att kultur alltid är något flexibelt, den förändras, byter riktning och anpassar sig under tidens gång

Ringar på vattnet

De unga männen i Sharaf Hjältar tränas i projektledning så de i sin tur kan starta nya grupper. Ambitionen är att skapa en Sharaf Hjältes grupp på kommunal och lokal nivå och till slut även i varje skola. Att ha sådana grupper har flera fördelar menar grundaren. För det första är skolan en central plats för att framföra budskap som kan leda till förändrade attityder och mer kunskap om hedersrelaterat våld. För det andra kan en grupp skapa unga förebilder som kan kommunicera med sina kamrater. För det tredje kan flickor delta i en diskussion om hedersrelaterat våld. Sharaf

Hjältar har också fäst uppmärksamheten på kvinnors attityd när det gäller hedersrelaterat våld i den egna gruppen. Det är inte ovanligt att kvinnor försvarar de värderingar som ligger bakom denna form av våld. De kan också protestera mot det svenska samhällets tendens att betrakta dem som förtryckta.

Projektet har fått stor uppmärksamhet även ute i Europa eftersom det hittills är unikt i sitt slag. Brittiska Scotland Yard har till exempel bjudit in Sharaf Hjältar till Storbritannien men där har gruppen mötts av blandade reaktioner. Bland annat menade representanter för frivilligorganisationen Imkaan att även om de välkomnar mäns engagemang så får det inte ske på bekostnad av kvinnors engagemang vilket de ansåg att det enkönade Sharaf Hjältar gjorde.

Lägesrapport Storbritannien

När Rukshana Naz, dödades av sin familj 1998 i Nottingham, i norra England, blev det stora rubriker i tidningarna. Rukshana hade blivit gravid med sin barndomskärlek. När hon vägrade att göra abort och dessutom krävde skilsmässa från den äldre man som föräldrarna tidigare tvingat henne att gifta sig med kände de sig djupt kränkta. Dotterns agerande var en förolämpning för hela familjen. För att återupprätta sin heder ansåg de sig vara tvungna att döda henne.

Mordet skedde under en familjemiddag. Rukshanas bror ströp sin syster med ett hopprep medan hennes mamma höll fast henne.

I rätten svarade mamman att dottern hade dragit skam över familjen när hon blivit gravid. Hennes handlande måste straffas med döden.

Lever isolerat

Rukshana Naz död följer ett våldsmönster som förekommer i Storbritannien främst bland befolkningsgrupper med rötter i Pakistan och Bangladesh. Men hedersrelaterat våld förekommer även i grupper från Mellanöstern och Afrika.

I många städer lever dessa människor isolerade från det övriga samhället och livet här påminner mer om en by i Pakistan eller Bangladesh än om en stad i Storbritannien.

I Storbritannien blev mordet på Rukshana Naz en väckarklocka. Tidigare hade man från statligt håll betraktat hedersrelaterade våldshändelser som en privatsak. Men Rukshana Naz död ledde nu till att regering och myndigheter erkände problemet och började engagera sig i frågan.

Vi måste erkänna att en del av det våld som begås mot kvinnor i hemmet inte bara utförs av deras män utan också av andra familjemedlemmar eller släktingar. Den här typen av våld omfattar kvinnlig könsstympning och tvångsäktenskap. I botten handlar det om att kontrollera och förtrycka kvinnorna och flickorna. En anledning till varför det är en viktig politisk fråga är att vi måste värna om kvinnors rättigheter. Hedersrelaterat våld är en form av patriarkalt våld.

Det säger en kvinnlig tjänsteman som arbetar på The Home Office, ett regeringsdepartement som ansvarar för inrikesfrågor i England och Wales.

Även ett par brittiska advokater som uttalat sig i frågan menar att grymheter som begås mot kvinnor i hederns namn, såsom kvinnlig könsstympning, ansiktstatueringar och syrabad, antingen det sker före äktenskapet eller efter att kvinnan gift sig, är en typ av våld som män begått mot kvinnor i alla tider och är en våldsform bland många.

Definition saknas

Ett problem när det gäller att komma till rätta med hedersrelaterat våld i Storbritannien, precis som i andra länder, är att det inte finns en klar definition av vad det är. Vissa förespråkare, som advokaterna här ovan och vissa polismyndigheter, menar att det inte går att skilja mellan hedersrelaterat våld och annat våld som förekommer i hemmet. De hävdar att när

män skadar eller till och med dödar den kvinna de lever med så rymmer det alltid inslag av heder. Den uppfattningen finns bland annat inom Metropolitan Police Service i London. Metropolitan Police Service ingår i den statliga polisorganisationen Scotland Yard och utreder många av de brott som begås mot kvinnor av annan etnisk härkomst. En polisman säger:

När en vit man slår sin fru så kallar man det våld inom familjen. Men om till exempel en pakistansk man begår samma brott så ses det som ett hedersbrott. Anledningen till att män överhuvudtaget slår kvinnor beror på en patriarkal struktur där mannen vill ha makt över kvinnan.

En polischef inom samma kår säger:

Åklagare vill gärna kalla dessa mord för hedersmord. Men vi anser att det är mord och kallar det inget annat än mord

Särskild lagstiftning efterfrågas

En annan ståndpunkt i landet är att hedersrelaterade brott är så speciella att det krävs en särskild lagstiftning för att komma till rätta med problemet. Den uppfattningen finns bland annat inom The Northumbria Police, en polismyndighet i norra England. Här arbetar ett flertal poliser med både familjevåld och hedersbrott. När det gäller våld i familjen finns en klar definition av vad det är och vad det innehåller. De poliser som utreder dessa brott vet precis vad termen »familjevåld« står för. Det innefattar fysiskt eller psykiskt hot, våld eller utnyttjande sexuellt, känslomässigt eller ekonomiskt mellan två vuxna personer, som lever eller har levt ihop. Som familj räknas räknas föräldrar, söner och döttrar, syskon, mor- och farföräldrar samt styvfamilj och ingifta släktingar.

Svårigheter med avgränsningar och statistik

När det gäller hedersrelaterat våld finns inget liknande begrepp. Även om kvinnan könsstympats eller dödades av sina släktingar går det fortfarande under benämningen »familjevåld«.

Det här gör att det kan vara svårt att få fram statistik över hur många hedersrelaterade brott som begås. Därför har det, inom The Northumbria Police, höjts röster för att man även när det gäller hedersbrott ska hitta en term, helst nationell, som beskriver vad dessa brott innehåller.

Vi vet inte om en våldshandling som begås mot en kvinna som kommer från en hederskultur är hedersvåld eller inte.

Enligt kvinnoorganisationen »The New Asian Women's Project« har man i Storbritannien misslyckats med att definiera det speciella våld som kvinnor från etniska minoriteter utsätts för. Hedersbrott inbegrips inte i den definition som beskriver våldshandlingar mot kvinnor i hemmet.

En nationell definition av vad som är hedersrelaterat våld är viktigt eftersom det ger, alla de myndigheter och institutioner som kommer i kontakt med den här typen av våld, riktlinjer att följa i det dagliga arbetet.

Förknippat med förtryck och diskriminering

Helt klart är att hedersrelaterat våld är förknippat med förtryck och diskriminering. Även om det inte nödvändigtvis behöver sluta med mord kan det ändå genomsyra både kvinnors och mäns vardag. Det kan handla om alltifrån kvinnlig könsstympning till att kvinnan inte tillåts tala med vem hon vill eller att hon inte får klä sig som hon vill. För män kan det innebära att de till exempel tvingas kontrollera sina systrar och att de själva måste gifta sig med en kvinna de inte själva valt. »Varje dag ser jag våldsamheter och hur kvinnor utnyttjas i hemmet och lider. Många gånger i hederns namn. Men vad som är heder beskrivs aldrig. En kvinna som klär sig fel utmanar hedern. Försöker hon fly anklagas hon för att ha ifrågasatt familjen och familjens heder«, berättar en polis som arbetar inom West Yorkshire County Police.

Förknippat med sexualiteten

Enligt en annan frivilligorganisation, The Southall Black Sisters, BSB, hänger hedersbegreppet främst samman med moral eller sexuellt uppförande och innebär att kvinnan drar skam över sin familj när hon till exempel inte vill klä sig i traditionella kläder, eller lyda sin make eller sina föräldrar

Tvångsäktenskap stort problem

I Storbritannien diskuteras hedersrelaterat våld också i samband med tvångsäktenskap. Även om tvångsäktenskap framförallt drabbar kvinnor så tvingas även männen att gifta sig med någon som familjen eller släkten valt. Tvångsäktenskap sätter en enorm press på unga människor. Det kan handla om allt ifrån övertalning till hot, inspärning, misshandel, bortrövande och i värsta fall döden för den som försöker komma undan.

»I Storbritannien har vi fall där barnen som gift sig varit 11 år. Det är mestadels flickor som råkar ut för detta. Men 15 procent har varit pojkar. De flesta som tvingas in i tvångsäktenskap är vanligen mellan 15 och 35 år. 30 procent är under 18 år. De här tvångsäktenskapen förekommer överallt i Storbritannien«, säger en kvinna som arbetar i organisationen »Forced Marriage Unit«.

Många kvinnor som tvingats in i äktenskap utsätts både för misshandel och inskränkningar i livet av sin make. Kvinnorna har små möjligheter att fly eftersom de saknar stöd från sin familj. Ofta lever de helt isolerade och har ingen att prata med om sin situation. De har heller inte ekonomisk möjlighet att bryta upp.

Hos de familjer som tvingar sina barn till äktenskap är det just hedern som är det bakomliggande motivet. Det är ett sätt att kontrollera framförallt kvinnans sexualitet och frigörelse. Många gånger är det inte bara kvinnans föräldrar som pressar på. Hela släkten kan kräva att hon gifter sig med den man som utsetts.

Särskild grupp arbetar med hedersrelaterat våld

För att bekämpa hedersrelaterat våld i Storbritannien har man från regeringshåll finansierat en särskild grupp som arbetar med dessa frågor. Arbetsgruppen består av personer från både stat, kommun och frivilligorganisationer. Här diskuteras bland annat hur stor utbredningen av hedersrelaterade mord i Storbritannien är. Gruppen har också pratat om att bygga upp en kunskapsbas kring tvångsäktenskap och hedersrelaterat våld så att myndigheter, frivilligorganisationer och polisdistrikt i hela Storbritannien ska få en samlad kunskap om detta. Dessutom vill man att hedersrelaterat våld ska ingå som en del i den nationella handlingsplan som finns för att bekämpa våld mot kvinnor.

Muslimskt arbete för kvinnors rättigheter

En frivilligorganisation och lobbyingsgrupp som vill bekämpa hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap är den muslimska intresseorganisationen Muslim Parliament of Great Britain. Bland annat försöker medlemmarna övertala imamerna i landets moskéer att se över det muslimska äktenskapskontraktet. I dag gifter sig många par, enligt muslimsk sed, i en moské utan att de samtidigt registrerar sitt äktenskap genom en civil ceremoni. Muslimska äktenskap erkänns inte av den engelska lagstiftningen. Det innebär att kvinnorna är helt rättslösa vid en muslimsk skilsmässa.

Genom att samarbeta med muslimska kvinnoorganisationer och andra frivilliggrupper försöker Muslim Parliament of Great Britain att uppmärksamma de muslimska församlingarna om både hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap. Man går bland annat ut i muslimska skolor och föreningar för att informera om vad hedersrelaterat våld är och vilka konsekvenser det har.

Muslim Parliament of Great Britain försöker genom kampanjer och information väcka opinion mot tvångsäktenskapen. Organisationen menar att ett äktenskap utan bådars samtycke är oacceptabelt enligt både brittisk och muslimsk lag. Organisationen tar också tydligt avstånd från hedersmord. »Det finns inte någon som helst heder i att mörda. Istället är det de människor som utför dessa brott som drar skam och vanära över sig och sin familj.«

Jämfört med till exempel Sverige har man från statens sida inte satsat lika stora ekonomiska resurser på projekt som går ut på att upptäcka och förstå mekanismerna bakom hedersrelaterat våld, samt att bekämpa det. De flesta projekten i Storbritannien drivs av frivilligorganisationer med endast lite, eller helt utan, statligt ekonomiskt stöd.

Lägesrapport Turkiet

Semse Allak, 35 år, stenades 2002 av sin familj när hon flydde för sitt liv tillsammans med mannen som hon var gravid med. Mannen dog av stenregnet och Semse lämnades att dö. Kvinnor i byn förde henne till sjukhus där hon låg i koma i sju månader innan både hon och det väntade barnet dog. Ingen från hennes familj besökte henne under den tiden. Däremot ordnade de en fredsmåltid med mannens familj, eftersom han blivit dödad av misstag, enligt Semses familj, för att undvika blodsfejd.

Semse begravdes i en omärkt grav på det allmännas bekostnad eftersom familjen inte ville ha något med henne att göra. Semses »brott« var att hon hade blivit gravid utan att vara gift. Att hon och mannen vigts vid en religiös ceremoni var inte tillräckligt i familjens ögon. Fyra män i hennes familj åtalades men släpptes mot borgen. Fortfarande är ingen dömd för steningen av paret.

Semse Allaks öde väckte debatten

Semse Allak är en av de kvinnor från södra Turkiet som fallit offer för hedersrelaterat våld de senaste åren. Hennes öde kom att bli ett startskott till en offentlig debatt i det turkiska samhället.

Media uppmärksammade fallet vilket bland annat ledde till en diskussion i det turkiska parlamentet. Där hävdade flera politiker dock att fallet borde ses som en enstaka olyckshändelse och att media enbart försökte smutskasta människorna i sydöstra Turkiet. Denna inställning kritiserades skarpt av framförallt kvinnorättsorganisationer men också av ett antal turkiska jurister som poängterade att det hedersrelaterade våldet mot kvinnor måste vara en angelägenhet för hela samhället.

Turkiet har sedan 1920-talet genomgått en rad moderniseringar och där har det också ingått att kvinnor ska ha rätt till högre utbildning och kvalificerade arbeten. Ändå har kvinnors ställning varit fortsatt svag i det turkiska samhället, även juridiskt.

Mildare straff vid »provokation«

Den turkiska strafflagstiftningen innehöll fram tills för tre år sedan strafflindring för den som kunde bevisa att ett brott, även mord, hade begåtts efter provokation. Med provokation menades bland annat otrohet eller »olämpligt beteende«. En förklaring som ofta kom att användas i samband med att kvinnor misshandlats eller dödades på grund av heder, eller tradition. En genomgång av 24 domar i brottsmål som rörde hedersmord under 1998-1999 i Turkiet, som publicerats av svenska Amnesty, visade att samtliga åtalade hade fått denna strafflindring.

Nu har lagen ändrats bland annat så att den förmildrande omständligheten »provokation« inte längre gäller. Från myndighetshåll beskrivs dock hedersrelaterat våld fortfarande som traditionella brott eller »sedvänje-dödande«.

Kampanj för kvinnors mänskliga rättigheter

Organisationen Kvinnor för kvinnors mänskliga rättigheter (Women for women's human rights) agerade på flera sätt för att få den tidigare straffrättslagstiftningen ändrad, framförallt den punkt som gällde strafflindring. Organisationen samlade jurister och andra akademiker, feminister och människorättsaktivister som tillsammans genomförde en analys av den dåvarande lagstiftningen. Organisationen la sedan fram egna förslag och bedrev ett intensivt kampanjarbete via lobbygrupper och media. Den nya lagen som trädde i kraft 2004, betecknas som en seger för detta arbete. I den första artikeln i lagen markeras också att den ska slå vakt om individens frihet och rättigheter, utifrån vad som anges i de mänskliga rättigheterna. Detta ger ett större utrymme att lagföra män och familjemedlemmar som förtrycker eller förgriper sig på kvinnor och unga flickor. Lagen anses dock inte vara heltäckande, bland annat på grund av att det gamla begreppet tradition fortfarande används. Kvinnoorganisationerna är starkt kritiska till detta begrepp och menar att formuleringen på ett olyckligt sätt kan uppfattas som ett rättfärdigande av brotten.

Förekommer i hela samhället

I den allmänna debatten utgår man ofta från att det främst är kurder i de fattiga sydöstra delarna av landet som kollektivt kontrollerar och bestraffar kvinnor. Kvinnoorganisationerna håller inte med, utan kan konstatera att hedersrelaterat våld också förekommer i turkiska familjer och i storstadsområdena.

Här en röst från organisationen Kvinnor för kvinnors mänskliga rättigheter:

Långt ifrån alla hedersrelaterade brott handlar om tradition eller sedvänja. En bror i storstaden kan mörda sin syster för att han tror att hon har en sexuell relation, utan att övriga familjen eller tradition och sedvänja har något med det att göra. Hedersrelaterade mord måste klart och entydigt definieras som mord med försvårande omständigheter för att inkludera alla mord som sker i hederns namn på något sätt. När det väl kommer till frågan om ett vidare synsätt på hedersrelaterade mord är den turkiska regeringen fortfarande mycket motsträvig och behåller sin patriarkaliska hållning.

Till skillnad från i Sverige och Storbritannien har den turkiska regeringen inte anslagit några medel till förebyggande insatser mot hedersrelaterat våld. En parlamentarisk kommitté har dock tillsatts med uppdraget att »bekämpa hedersrelaterat våld i Turkiet«.

Utbildning i mänskliga rättigheter

Det är fortfarande främst kvinnorättsorganisationer, bland andra Ka-Mer och Kvinnor för kvinnors mänskliga rättigheter (Women for Women's Human Rights) som agerar för att utsatta kvinnor ska uppmärksammas och få hjälp. Ka-Mer bekostade bland annat Semse Allaks sjukhusvistelse. Eftersom det händer att skadade kvinnor på nytt blir attackerade och till

och med dödade av familj och släkt under tiden de vårdats på sjukhus, vakade medlemmar från organisationen över henne dygnet runt.

Av de 54 kvinnor mellan 16 och 45 år som ringde Ka-Mer under åren 2003 och 2004 för att de fruktade för sina liv, var 15 analfabeter. De övriga hade som mest gått i skolan till motsvarande högstadienivå och gymnasium. Hedersrelaterat våld hör ofta – men inte alltid – ihop med fattigdom och isolering.

Socialarbetare sprider budskap

Kvinnor för kvinnors mänskliga rättigheter som finns i Istanbul bedriver också utbildning i mänskliga rättigheter för socialarbetare från hela landet. De mänskliga rättigheterna täcker in många delar av en människas liv som bland annat socialarbetare kommer i kontakt med. Rättigheterna syftar till att människor ska få möjlighet att leva ett drägligt liv vilket bland annat avser möjligheter att överleva genom tillgång till mat och husrum, rätt till sina innersta tankar och trosuppfattningar, skydd för familjen, frihet från tortyr och slaveri, rätt till utbildning, yttrandefrihet och rätt att delta i landets styrelse (genom fria val). Socialarbetare som fått denna utbildning, har i sin tur undervisat i programmet i 30 städer i Turkiet. Organisationen har även vid två seminarier, i städerna Ankara och Canakkale, bjudit in polis och militär för samma utbildning och uppger att det tagits emot väl.

Hårdare tryck efter 11 september

Kvinnor för kvinnors mänskliga rättigheter har också tydliggjort att de normer som kvinnor i vissa muslimska grupper tvingas leva under – aningen det gäller kravet på att vara oskuld, bära slöja, ingå arrangerade äktenskap eller på andra sätt uppföra sig enligt en hedersrelaterad kod – har blivit hårdare efter attacken mot World Trade Center 11 september 2001.

Muslimska grupper har sedan dess utsatts för ett hårt tryck och rasistiska påhopp från omvärlden vilket inneburit en stark tendens att sluta sig samman och i ännu större utsträckning än tidigare försvara den muslimska identiteten och upprätthålla en social ordning. Detta innebär ett ännu starkare tryck på kvinnorna att leva upp till en traditionell roll och att inte avvika från denna.

Omfattningen oklar

Uppgifterna om förekomsten av hedersrelaterat våld i Turkiet går isär. Svenska Amnesty uppger att vissa forskare menar att det rör sig om 200 kända fall årligen men att det verkliga antalet kan vara betydligt högre. Det saknas officiell statistik men den svenska biståndsmyndigheten Sida menar att 43 kvinnor som mördades i hederns namn 2004, enligt polisregister. Mörkertalet är dock högt på grund av att familjer ofta rapporterar mordet som självmord eller anmäler de mördade som försvunna.

Skydd och hjälp behövs

För de kvinnor som försöker fly från hedersrelaterat våld råder än så länge brist på tillflyktsorter. Amnesty International har i en rapport från 2004 påpekat att Turkiet med 70 miljoner invånare antagligen skulle behöva omkring 7 000 kvinnohus för kvinnor som utsätts för olika former av våld, där gärningsmännen främst är maken eller, om brottet är hedersrelaterat, flera i familjen.

I stället fanns år 2004 endast 14 så kallade gästhem och 19 kommunbaserade enheter för att ge stöd till våldsutsatta kvinnor. Samtidigt är kvinnohus bara en temporär lösning. Varken den nuvarande lagstiftningen eller existerande kvinnohus och kvinnocentra räcker som skydd för de utsatta kvinnorna. För en kvinna som flyr undan hedersrelaterat våld är det ofta förenat med livsfara att ta kontakt med sin släkt. Hela hennes sociala nätverk bryter ofta ihop.

Ekonomiskt stöd från Sverige

Hedersrelaterat våld måste bekämpas på alla nivåer i samhället, hävdar organisationerna. Det är en fråga för skolor, sociala myndigheter, polis, rättsväsende, politiker, och sist men inte minst, en allmän opinion mot det hedersrelaterade våldet.

Ka-Mer bedriver ett omfattande arbete, bland annat med ekonomiskt stöd från svenska Sida, för att erbjuda hotade och utsatta kvinnor utbildning och sysselsättning och på så sätt stärka deras möjligheter att överleva utanför familjen. Organisationen satsar på att upprätta och stärka kvinno-center i 23 provinser i de fattiga sydöstra och östra delarna av Turkiet.

»Kvinnorna ska få akut stöd om de utsätts för hedersrelaterat våld och hjälp att försörja sig på egen hand, delvis genom utbildning och avlastning med barnpassning.«, säger en av organisationens företrädare.

Männens roll i arbetet

Frågan om mäns ansvar när det gäller att engagera sig och bekämpa hedersrelaterat våld har också diskuterats i Turkiet på senare år.

En grupp ifrågasätter varför bara kvinnor förväntas arbeta med – och kämpa mot – hedersrelaterat våld, fast det oftast är män som utövar våldet. I det sammanhanget borde det vara självklart att män också tar sitt ansvar.

En annan grupp hävdar att hedersrelaterat våld är mer komplicerat än att enbart vara en fråga om mäns våld mot kvinnor. De ser det istället som en kollektiv bestraffning där även kvinnor kan vara inblandade som förövare. Dessutom kan män tvingas till dåden av familj och släkt och blir på så sätt också offer för ett hedersrelaterat system. Det är således hela samhällets ansvar att ta ställning mot det här våldet och förtrycket. Kvinnoorganisationerna själva uttrycker tveksamhet inför att släppa in män i sina verksamheter och anser att män i så fall i första hand ska samarbeta med andra män.

Statsvetaren Yakin Sadak är fullständigt övertygad om att utvecklingen inte kan drivas framåt i Turkiet, när det gäller att bekämpa hedersmord, om inte männen tydligt engagerar sig.

När jag ser på andra förändringar i attityder och synsätt som skett i Turkiet, framförallt mellan 1920 och 1940 när det moderna Turkiet

byggdes upp och då utbildning och kvalificerade yrken blev tillgängliga för kvinnor... Det handlade om att välutbildade män blev övertygade om det politiska budskapet att deras döttrar och fruar behövdes i det nya Turkiet och måste få tillgång till utbildning. Det är därför vi i dagens Turkiet faktiskt har en hög andel välutbildade kvinnor, högt uppsatta kvinnliga akademiker och kvinnliga politiker. Så det är verkligen viktigt att få män att engagera sig som spridare av nya budskap och ett förändrat synsätt, i synnerhet i patriarkala samhällen. Det är minst lika avgörande att män engagerar sig i frågor som rör våld mot kvinnor som att de en gång gjorde det möjligt för oss att få arbeten och utbildning.

Dialog med våldsutövarna?

Den kvinnliga parlamentsledamot som leder den nyligen inrättade kommittén med uppgift att bekämpa hedersrelaterat våld, Fatima Shaheen, har i en radiointervju uttalat att hon anser att man måste starta en dialog med utövarna av hedersrelaterat våld för att kunna identifiera och förebygga de bakomliggande orsakerna.

»Det är ett familjeproblem och ett samhällsproblem och vi behöver ha kontakt med alla berörda«, säger hon. Det är första gången en politiker öppet uttalat sig om detta vilket kan vara en signal om ett förändrat synsätt på hedersrelaterat våld från den turkiska regeringens sida.

Mer läsning

Integrationsverket: *Låt oss tala om flickor...* (Rapportserie 2000:6)

Integrations- och jämställdhetsdepartementets faktablad om hedersrelaterat våld:
Insatser för ungdomar som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck (IJ 07.03)

Socialstyrelsen: Frihet och ansvar: En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv: Allmänna tendenser med fördjupad analys kring utsatthet för kränkande behandling, hot och våld, särskilt hedersrelaterat våld från nära anhöriga (Rapport mars 2007)

Läs mer om hedersrelaterat våld i Turkiet och bekämpningen av detta liksom förebyggande insatser på: www.amnesty.se/turkiet.
www.sida/turkiet

Information om den internationella organisationen Women for women's human rights och dess arbete i Turkiet finns på www.iwhc.org/program/asia/turkey

Mer information om de mänskliga rättigheterna finns på www.manskligarattigheter.gov.se